

rådsmødet d. 15. marts, som jeg opfatter som en ren konstruktion, og Just Rahbeks formodning om, at allerede den gamle regering på statsrådsmødet d. 20. marts skulle have akcepteret en troppeforsendelse til hertugdømmerne (s. 149 f., 154). Begge punkter har speciel interesse derved, at de angår statsrådsprotokollens troværdighed.

Et efterhånden anseligt antal afhandlinger er i de senere år fremkommet til belysning af dansk forsvars- og sikkerhedspolitik i sidste halvdel af det 19. årh. og frem til 1. verdenskrig. Gennem et stort arbejde, nedlagt omkring en udfordrende problemstilling, har Just Rahbek givet disse afhandlinger 10 års ekstra perspektiv, undervejs ryddet op blandt mange urigtigheder og – hvad mindre fortjent har stået i skyggen i denne omtale af hans bog – kastet et skarpt og til tider afslørende lys på 1840ernes nationalliberale opposition.

Poul Jensen

Tage Kaarsted: Storbritannien og Danmark 1914–1920. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 17. Odense University Press 1974. 240 s. Ill. Kort, kr. 60 + moms.

Den foreliggende bog er, skriver Tage Kaarsted i forordet, et biprodukt af hans arkivstudier i London i forbindelse med afhandlingen om Påskekrisen 1920. Det har tydeligvis fascineret Kaarsted at se det danske politiske liv iagttaget gennem engelske briller, og nu videregiver han sine indtryk af de britiske beslutningstageres billede af Danmark og af deres holdning til den danske neutralitetspolitik under 1. verdenskrig. Blandt de emner, der inddrages i fremstillingen, er Danmarks placering i de britiske militærstrategiske overvejelser, de kommercielle forbindelser, og Sønderjyllandsproblemet. Tillige skildres det britiske diplomatiske maskineri og den britiske halv-officielle og efterretningsprægede virksomhed i Danmark i krigsårene.

Behandlingen af disse spændende emner sker med forfatterens vanlige velformulerede oplagthed, og der afdækkes undervejs nogle flere lag af periodens klassiske gåder. Således påvises det, at de miner, der i begyndelsen af august 1914 blev udlagt i Storebælt, faktisk var armerede. Christian den Tiendes opsigtsvækkende underhåndsmeddelelse til den engelske kong Georg om, at minerne ikke var forsynet med ladninger, byggede på en misforståelse mellem Kongen og viceadmiral Kofoed-Hansen (s. 38). Kaarsteds forhold til de britiske politikere forekommer dog knapt så indforstået som hans forhold til det danske politiske miljø; jvf. karakteristikken (s. 22) af to af periodens britiske udenrigsministre: Det kræver således nærmere forklaring at anvende udtrykket 'kraftfuld'

om A. J. Balfour, der i samtiden var berygtet for sin manglede evne til at træffe beslutninger. Balfours efterfølger, Lord Curzon, karakteriseres med et lån fra A. P. J. Taylor som 'ikke noget lys'. Curzon var nok en arrogant, stædig og dybt reaktionær person, men var han ubegavet? Det godtgøres i hvert fald ikke af hans optræden i denne bog.

I modsætning til så mange andre, der har beskæftiget sig med forholdet mellem to stater isoleret fra disse staters øvrige relationer udadtil, overdriver Kaarsted ikke dette forholds betydning. Danmarks plads i Foreign Office's verdensbillede gøres ikke større, end den var. Den danske landbrugseksport var naturligvis en væsentlig faktor i den britiske forsynings- og blokadepolitik; men som helhed blev de dansk-britiske problemer behandlet på administrativt plan, sjældent på kabinetsniveau. De britiske ledere havde vigtigere ting at beskæftige sig med.

Hvorfor affandt Storbritannien sig med den danske neutralitet, når denne på de fleste punkter gavnede Centralmagterne mere end de Allierede? Det er det centrale spørgsmål, bogen rejser. Svaret er, at de britiske ledere indså, at Storbritanniens interesser var bedst tjent med opretholdelsen af *status quo* i Baltikum. De havde afskrevet Storbritanniens muligheder for at øve militær indflydelse i Østersøområdet. Kun enkelte admiraler og Winston Churchill blandt politikerne anbefalede allierede angreb på de tyske Nordsø- og Østersøkyster for at komme ud af den militære skakmat på vestfronten. Endnu i 1915 var Churchill rede til at tvinge Danmark til at opgive sin neutralitet ved at gennemføre britiske operationer mod Slesvig og igennem Bælterne. Disse projekter blev dog altid standset i kabinettet. De toneangivende i London ønskede ikke at presse Danmark så hårdt, at Tyskland fik et påskud til at foretage en besættelse af landet, som Storbritannien intet kunne gøre for at imødegå. Denne forsigtighed gjaldt også på det økonomiske område, selv om USAs indtræden i krigen i 1917 gjorde det muligt at stille skrappe betingelser for det dansk-britiske handelssamkvem. Ganske vist var stemningen generelt i England ikke særlig positiv overfor Danmark. Vi blev af mange opfattet som et land, der berigede sig selv ved at optræde som Tysklands spisekammer, mens de allierede befolkninger forblødte for civilisationens sag. Erik Scavenius' realpolitik virkede på britiske iagttagere som underdanighed overfor Tyskland; og den indflydelse, socialdemokratiet med dets traditionelle forbindelser til de tyske socialister havde i regeringen, blev betragtet med stor skepsis. Men der var i Whitehall forståelse for Danmarks vanskelige situation. »Først og sidst sagde de britiske ledere . . . nej til eksperimenter, fordi de vurderede Danmarks leverancer af levnedsmidler som mere værdifulde end noget andet, der kunne opnås ved i sig selv tvivlsomme aktioner. Tysklands overlegenhed i Bælt og Sund kombineret med vor landbrugsproduktion, en besindig britisk statsledelse og en dansk, som forstod at ud-

nytte balancemulighederne, var forudsætningen for at vi fik lov at være i fred« (s. 69).

Denne vurdering kan næppe anfægtes, omend en dybere forståelse af den britiske politik nok ville kræve en nærmere analyse af denne 'besindighed' i den britiske statsledelse – og blandt de britiske embedsmænd med, for den sags skyld. Fremstillingen er, meget smigrende for den britiske udenrigstjeneste, fuld af besindige britiske diplomater med god dømmekraft. Besindighed er ofte udtryk for en nødvendig tilpasning til de magtpolitiske realiteter. Men en dyberegående analyse af hele den ramme, inden for hvilken forholdet til Danmark udviklede sig, ligger imidlertid uden for det kommissorium, forfatteren har givet sig selv. Bogen skal, skriver han, kun opfattes som et sidespring, en foreløbig påpegning af nogle problemer, andre måske kunne føle sig inspirerede til at tage op i andre sammenhænge. Der er tale om en fremlæggelse af et materiale, præget af de problemstillinger dette overvejende tosidede diplomatiske materiale har rejst. Da bogens sigte således klart er begrænset af forfatteren, vil det være urimeligt at bebrejde ham, at en række forhold forekommer læseren uafklarede efter endt gennemlæsning. De følgende bemærkninger skal derfor opfattes som forslag til videre behandling af det fremlagte stof.

Kaarsted antyder selv (s. 178) en mulig analytisk sondring mellem forskellige lag af udenrigspolitiske hensyn, Storbritanniens politik overfor Danmark var underlagt i denne periode. Først hensynet til de øvrige stormagter, dernæst til gruppen af de neutrale stater som helhed, og endelig til de specielle dansk-britiske problemer. Det er som nævnt de sidste, der dominerer i bogen. Fremstillingen gør dog heller ikke her krav på fuldstændighed. Kaarsted nævnes (s. 12), at han har måttet lade store mængder materiale fra Foreign Office's kommercielle afdelinger ligge. Nu er det som bekendt langt fra givet, at en afhandlings værdi er ligefrem proportional med mængden af gennemsete aktpakker; men der kunne sikkert hentes interessante ny detaljer frem ved en finere kæmning af Foreign Office's arkiver – for det Sønderjyske spørgsmål således af den britiske fredsdelegations papirer (FO 608); ved større inddragelse af materiale fra krigs- og flådeministerierne og fra private samlinger, og især ved benyttelse af arkivalier fra de ministerier, der beskæftigede sig med handelsforhold – når nu en så stor del af de dansk-britiske problemer var af økonomisk karakter. Hvilken rolle spillede Danmark overhovedet i den britiske krigsøkonomi? Hvilken rolle spillede H. N. Andersen og Ø. K.s økonomiske forbindelser med England? Hvilke interesser var det helt præcist, H. N. Andersen ønskede at fremme? Kaarsted nøjes her med at turde »antage, at den rene eller næsten rene nationale uegenytte gik op i en højere enhed med håndfaste erhvervsmæssige egeninteresser« (s. 88).

Danmark som medlem af gruppen af europæiske neutrale bliver behandlet i forskellige sammenhænge: I forbindelse med de britiske strategiske overvejelser, med blokadepolitikken, med fredskonferencens forhandlinger om Folkeforbundet og med den britiske efterretningsvirksomhed under krigen. Et særligt kapitel udgjorde her H. N. Andersens virksomhed som fredsmægler. Det engelske materiale lader her ingen tvivl tilbage om, at hans virksomhed oftest var englænderne til større besvær end nytte. Navnlig, fordi den i uheldigste tilfælde kunne fremme de tyske bestræbelser for en tysk-russisk særfred. Kaarsted placerer håndfast, men berettiget, H. N. Andersen som en blandt mange af krigstidens dilettantiske amatørdiplomater og busybodies. Imidlertid er iagttagelserne under disse punkter ikke systematiseret, og andre sider af emnet kunne tages op. Hvad betød for eksempel hensynet til den neutrale opinion for formuleringen af de britiske krigsmål? Hvilke hensyn blev der taget til de tanker, der var fremsat fra neutral, deriblandt dansk, side om oprettelse af en fredsbevarende organisation efter krigen? Emnet berøres kort i forbindelse med forhandlingerne om Folkeforbundspagten på fredskonferencen i 1919 (s. 178). Her fremhæves beslutningen om, at Folkeforbundsrådet ikke kunne forpligte en stat til at deltage i militære sanktioner, med mindre den selv stemte derfor, som den væsentligste indrømmelse til de neutrale staters ønsker. Netop dette eksempel er imidlertid en god illustration af begrænsninger i småstaternes påvirkningsmuligheder i 1919. Den nævnte præcisering af Rådets beføjelser var i forvejen ønsket fra mange sider: Det britiske Admiralitet, Dominions, den republikanske opposition i USA. At ændringen blev fremlagt som et ønske fra de neutrale kom briterne meget tilpas, fordi den så lettere kunne accepteres af præsident Wilson. Princippet havde briterne intet imod.

Endelig Danmarks placering i Stormagtsspillet. Hvilken rolle spillede Danmark i den britiske Europapolitik som helhed? Her fremhæves det flere steder i bogen, at den britiske politik overfor Danmark naturligvis var underordnet den overordnede britiske målsætning, uden at denne sidste dog defineres nærmere. Det fremhæves imidlertid, at den moderate britiske holdning til grænsedragningen i Sønderjylland må ses i sammenhæng med den generelle britiske modstand overfor de franske planer om at skabe en række 'åbne sår' i forholdet mellem Tyskland og dets nabolande. Ligeledes bemærkes den britiske interesse i 1918-19 for en Baltisk føderation bestående af de nordiske lande, Finland og de tre baltiske randstater. Formålet hermed set fra en britisk synsvinkel skulle være at styrke de nordeuropæiske staters modstandsevne overfor et genopbygget Tysklands ekspansionstendenser. Den britiske interesse for et sådant samarbejde hang imidlertid nok i lige så høj grad sammen med de allieredes opdæmningspolitik overfor Sovjetrusland. Det er i det hele taget et spørgsmål, om ikke det var som brik i det større spil om vestmagternes

fremtidige forhold til Rusland, at Danmark var af størst storpolitisk interesse for Storbritannien i årene lige efter krigen. Både under interventionskrigene og senere, da de første handelsmæssige forbindelser blev knyttet. Her kunne det være interessant at følge de antydninger op, der findes i de amerikanske aktudgivelser, om at briterne ved krigsafslutningen i 1919 opfordrede Danmark til at stille tropper og materiel til rådighed for randstaterne for at udfylde det militære tomrum, tyskerne efterlod sig der. Briterne ønskede det naturligvis ikke udfyldt af bolsjevikkerne; men var af politiske og resourcemæssige grunde ikke selv indstillet på at yde effektiv bistand. Den danske regering afslog, men kom senere til at spille en vis rolle ved etableringen af de første britisk-sovjettiske kontakter, mens omvendt den britiske regering fulgte de danske bestræbelser for at sætte gang i handelen med Sovjet med stor interesse, og forsøgte at indpasse de danske initiativer i vestmagternes generelle politik overfor Sovjetstyret. Set i dette perspektiv ville ikke genforeningsåret 1920, men 1923, hvor den dansk-sovjettiske handelstraktat blev afsluttet, være det naturlige slutpunkt for en behandling af de problemer, krigstiden medførte for det britisk-danske forhold.

Jørgen Sevaldsen

Jørgen Hæstrup: ... Til landets bedste. Hovedtræk af departementschefstyrets virke 1943-45, II. Udgivet af Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie, København, Gyldendal, 1971. 329 s. Ill.

Andet og afsluttende bind af dr. Hæstrups værk om departementschefstyret skildrer perioden fra juli 1944 til Befrielsen. Det er mærkelig læsning. Minutiøst, undertiden time for time skildres departementschefernes og især Udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsens arbejde med at formulere protester og gøre forestillinger overfor Det tyske Riges befuld-mægtigede i Danmark, dr. Best; protester og forestillinger, som modtagere, selv når han ville, ikke kunne imødekomme, og som afsenderne vidste ville forblive stort set virkningsløse. Der er med Hæstrups ord »et moment af absurditet« (s. 210) i denne vandring til dr. Bests kontor, som fortsattes helt frem til den 3. april 1945, medens de allierede hære trængte frem i Tyskland og modstandsbevægelsen og tysk militær og politi udenfor vinduerne kæmpede en kamp, der mindede stadig mere om krig. Hvorfor fortsatte departementscheferne deres funktion?

Spørgsmålet blev stillet på spidsen ved aktionen mod det danske politi den 19. september 1944. Med den blev der fra tysk side rettet det hidtil alvorligste anslag mod forhandlingspolitikens spilleregler og den danske administration fik revet den ene arm af. Den umiddelbare reaktion sy-